

Pogled nazaj za naprej: Jezikovno razsodišče o TV-jeziku v osemdesetih letih

Lucia Gaja Scuteri

Uvod

Sodobne analize medijskega govora dokazujejo, da je odstopanj od jezikovne norme v medijih vedno več in da se je z jezikovnokulturnega vidika kakovost slovenskega medijskega govora v zadnjih letih poslabšala.¹ Odstopanja od knjižne norme v govoru poklicnih in nepoklicnih govorcev v medijih, narečna in individualna zaznamovanost govora, ki ju je sprva sprožila demokratizacija retorike, kasneje pa »demokratizacija« oz. komercializacija medijskega prostora še okrepila, ni nov pojav – narečno in nezborna se je v slovenskem medijskem govoru pojavljalo že v preteklosti.²

Namen članka je izpostaviti vztrajno (ne)uresničevanje knjižne govorne norme na slovenski televiziji, kakor izhaja iz zgodovinskih virov, torej onkraj specializirane literature. Učinkovitejša medijska jezikovnokulturna politika namreč zagotovo temelji tudi na poznavanju aktualnosti preteklih odstopanj od norme na slovenski televiziji. To lahko hkrati prispeva k razmislekom in razpravam o razvojnih težnjah v govorjenem knjižnem jeziku in v publicističnih zvrsteh.

Televizija Ljubljana pod drobnogledom Jezikovnega razsodišča

Jezikovno razsodišče (JR), širši javnosti najbolj znana delovna skupina Sveta za slovenski jezik (SSJ), ustanovljeno pri Svetu za kulturo pri Socialistični zvezi delovnega ljudstva Slovenija (SZDLS), je začelo delovati na začetku decembra 1980 in je bilo aktivno do leta 1990, ko je SZDLS v novi politični ureditvi prenehala delovati (Repe 2002: 119–125).

Svoje tedenske izjave je JR redno objavljalo v številnih tiskanih medijih. Iz praktičnih razlogov so bile kratke ter poljudno in praktično napisane; nastajale so na pobudo dopisovalcev ali posameznih članov JR. Med letoma 1980 in 1990 je JR imelo pet mandatov in je oblikovalo več kot štiristo izjav.³ Število obravnavanih tem je bilo dokaj

1 Prim. npr. Kalin Golob (2001, 2004a, 2004b), Tivadar (2003a, 2003b, 2004, 2008), Verovnik (2004, 2008).

2 Prim. npr. Kaluža (1977/1978), Toporišič (2007), Pleteršek (1985).

3 Prvih 80 izjav je član prvega mandata JR, Janko Moder, zbral in izdal v knjižni obliki (Moder 1984). Toporišič, član prvega in drugega mandata JR, pa je tiste, ki jih je sam oblikoval – tj. št. 2, 11, 14, 19, 22, 32, 36, 37, 62, 63, 71, 72, 77 –, naknadno vključil v knjižno izdajo svojih jezikovnih koticov v tedniku *7D* (Toporišič 2007).

veliko: od novinarskega jezika do jezika na kulturnih prireditvah in znanstvenih simpozijih, od imen slovenskih podjetij in izdelkov do jezika na bančnih idr. uradnih obrazcih, od jezika na televiziji do oglaševalnih reklam, od jezika v šolskih priročnikih do tistega v navodilih za uporabo gospodinjskih naprav. Poleg tega je obravnavalo tudi morebitne jezikovne zagate dopisovalcev, predvsem pravorečne in slovnične narave (npr. sklanjatev prevzetih besed).

V desetih letih delovanja je JR vidikom in primerom jezikovne rabe na televiziji neposredno posvetilo okrog štirideset izjav.⁴⁴ Posredno pa je problematika omenjena ali nakazana tudi v izjavah, v katerih so člani JR obravnavali primere pomanjkljive jezikovne kulture na radiu in v tiskanih medijih ter – skupno gledano odstotno številnejše – primere neenakopravne rabe slovenščine v javnosti na splošno.

JR je opozarjalo na velik delež neslovenskega programa na TV Ljubljana – kar je bil tedaj kljub porajajoči se slovenizaciji televizije še vedno aktualen problem –, poleg tega pa predvsem na pravorečne, pravopisne in prozodične značilnosti TV-govorcev, tako poklicnih kot nepoklicnih. Prejelo je tudi številna pisma občanov, ogorčenih nad nesprejemljivo veliko prisotnostjo ljubljanskega pogovornega jezika (oz. narečja in slenga) v nekaterih TV-oddajah. Poleg tega je kritiziralo pojave t. i. samoupravnega žargona in prevzetega besedišča ter slogovne in slovnične nepravilnosti TV-jezika.

Vsebinsko sodijo izjave o TV-jeziku v dva večja sklopa, in sicer gre za izjave, ki obravnavajo jezikovnokulturna vprašanja, in izjave, ki problematizirajo položaj slovenščine na slovenski televiziji v razmerju do drugih jezikov. V pričujočem prispevku izpostavljamo nekatere iz sklopa o pomanjkljivi jezikovni kulturi na televiziji. To so izjave, ki kritično obravnavajo predvsem slovnične (pravorečne, pravopisne, oblikoslovne, skladske) primere napačne oz. nekultivirane rabe slovenščine. Pri tem so, sodeč po gradivu JR, »grešili« predvsem nepoklicni govorci, gostje oddaj, izjema pa niso bili niti poklicni govorci (voditelji, napovedovalci, novinarji) – še posebej športni novinarji in vremenoslovci.

»Težave z vratci«⁵

Jeziku športnih novinarjev je JR namreč posvetilo več izjav. Prva je št. 91 *Govor športnih novinarjev* (2. 3. 1983). V njej JR ob ugotavljanju, da »je jezik delovno orodje novinarjev, vendar ga premalo poznajo in slabo uporabljajo«, saj »se novinarji radi navzamejo govornih obrazcev in klišejev, razbohotita se gostobesednost in frazerstvo

4 V nadaljevanju besedila in v literaturi med oklepaji navajamo datum objave oziroma – kadar ta podatek ni na voljo – datum seje, na kateri so izjave izoblikovali.

5 Iz naslova izjave št. 244.

in naenkrat ni več jasne in natančne misli, kakršno terja poslušalec in gledalec«, s konkretnimi primeri našteje najpogostejše napake športnih novinarjev pri prenosih športnih dogodkov oz. tekem:

/n/ekaterim manjka elementarno znanje jezika: ne poznajo npr. ne sklonov ne spola samostalnikov (z vraticami nam. z vratci) /.../ Posebno poglavje v jezikovni malomarnosti športnih novinarjev so tuja imena /.../, kjer veliko grešijo pri izgovorjavi, naglaševanju in tudi drugače. (ARS, SI AS 537, 1356, 1931)

Zelo kritično je razsodišče ocenjevalo tudi razširjeno prakso, da so si novinarji v svojih prispevkih za sogovornike pogosto izbrali jezikovno gledano neustrezne posameznike oz. »strokovnjake, ki (npr. pri alpskem smučanju) delajo prav neverjetne jezikovne spake«.⁶

Na jezikovne napake ljudi, poklicno povezanih s smučanjem (smučarski delavci, vrhunski tekmovalci, predvsem pa novinarji) in športom na splošno, JR opozarja nadalje v izjavah št. 212 *Nadležni organi s strani Zveze* (17. 7. 1985) in št. 244 *Težave z vratci* (25. 3. 1986). V njiju je delovna skupina izpostavljala, da športni TV-novinarji poleg neustreznosti na leksikalni ravni⁷ in leta 1983 že omenjene težave pri sklanjatvi »vratc«, obravnavajo moški samostalni »finale kot samostalni srednjega spola«⁸ in pogosto »v svojem javnem sporočanju uporablja/jo/ nepotrebne tuje izraze iz svojega žargona ali pa slovenske izraze na nam tuj, pogosto tudi nejasen način.«⁹ Poleg tega novinarji, dodaja JR, ne samo pri smučanju, temveč tudi pri poročanju o drugih športnih tekmovanjih, napačno uporabljajo priimke (posebej tuje) za ženske osebe, ki jih je praviloma treba navesti skupaj z imenom (npr. Mateja Svet četrta, ne pa Svet četrta), kadar tekmovalkinega imena ne poznajo, pa obvezno s posamostaljenim svojilnim pridevnikom (npr. Svetova četrta).

Na napačno poimenovanje ženskih oseb JR znova opozarja v izjavi št. 338 *Kdaj Tepeš in Debelak na TV brez napak* (1988), v kateri je sicer poudarek na napakah pravorečne (in pravopisne) narave. Ob prenosih zimskih olimpijskih iger v Calgaryju (1988) so namreč slovenski športni novinarji, kot JR piše anonimna dopisovalka, znanima slovenskima skakalcema dosledno napačno zapisovali in izgovarjali imeni oz. priimka: Tepež nam. Tepeš in Debeljak nam. Debelak. Dopisovalkinim ugotovitvam JR vzporeja protest *Delovega* bralca zoper napačno naglaševanje priimkov slovenskih znanih osebnosti,

6 ARS, SI AS 537, 1356, 1931.

7 Npr. raba glagola odstopiti nam. izstopiti, besede tek nam. voznja, spust nam. smuk, besedne zveze dobiti slalom nam. zmagati v slalomu, rezultat se je zmanjšal nam. razlika v zadetkih se je zmanjšala itn.

8 ARS, SI AS 537, 1356, 1931.

9 ARS, SI AS 537, 1358, 1934.

kadar so na televiziji slovenski govorniki skušali govoriti srbohrvaško, npr. Krížaj nam. Krížaj ali pa Kárdelj nam. Kárdélj.¹⁰

»Prisluhnili bomo temu, kaj nam pripovedujejo in kako nam govorijo«¹¹

Pravorečnim in pravopisnim težavam in napakam TV-govorcev (poklicnih in nepoklicnih) so si člani JR v vseh mandatih prizadevali posvetiti več prostora. Sicer pa se jim je v desetih letih delovanja posrečilo problematiko obravnavati le v desetini izjav. Poleg priložnostnih primerov, na katere so jih opozarjali občani in na temelju katerih so člani razsodišča obravnavali pravorečne in pravopisne napake (npr. v izjavah št. 141, 171, 200, 204, 292),¹² so večkrat kritizirali teletekst TVL,¹³ tako imenovano »vekanje«, narečno barvanje knjižnega govornega jezika in napačno naglaševanje.

Zložnim izgovorom nezložnih predlogov v, z/s, in k – s t. i. vekanjem, zekanjem, sekanjem in kekanjem – se je JR ukvarjalo v treh izjavah: št. 83 *Vekanje* (ni bila objavljena),¹⁴

10 Govor športnih novinarjev najde ponovno prostor v izjavah št. 285 *Kočevje je priplulo* in št. 356 *Slovenščina v olimpijskem finalu*. V prvi JR obravnava nepravilnosti pri ujemanju povedka z osebkom v novinarskih besedilih nasploh, v zadnjih vrsticah pa na kratko omenja zglede iz TV-poročanja športnih novinarjev. V izjavi št. 356 pa na podlagi zgledov iz prakse radiotelevizijskega poročanja ob športnih prenosih (tj. na olimpijadi v Seulu) in vremenskih napovedi obravnava napačno rabo prevzetih samostalnikov, ki se končujejo na samoglasnik.

11 Iz izjave št. 369.

12 Izjava št. 141 govori o neustreznosti izvirnega naglaševanja tujih neosebni lastnih imen ob TV-komentarju stockholmske konference o razoroževanju. To »novinarsko imenitnost« JR zavrača in priporoča naglasno podomačevanje ruskih in srbohrvaških lastnih imen. V izjavi št. 204 pa JR, izhajajoč iz dopisnikove kritike rabe nemehčanega r-ja v novinarskem jeziku in govoru, spregovori o mehčanem j v slovenščini pri prevzetih besedah. Napačno rabo velike začetnice za imena praznikov v podnaslovih v angleškem filmu, predvajanem na televiziji maja istega leta, pa obravnava v izjavi št. 171. V izjavi št. 292 JR na predlog radijske uslužbenke obravnava pisavo in izgovarjavo ljubljanske raziskovalne ustanove »Institut Jožef Stefan«. V 200. izjavi se na predlog upokojenca E. M. iz Celja opredeli do napačnega naglaševanja na splošno, predvsem pri krajevnih imenih, obravnava pa tudi oblikoslovne (raba namenilnika oz. nedoločnika) in slogovne (pogosta in izpraznjena raba besednih zvez kot npr. »tam nekje«, »in tako naprej« in besede »pravzaprav«) težave oz. napake v govoru poklicnih govorcev in gostov RTV-oddaj; kritizira še pogoste prvine t. i. pogovornega jezika (kratki nedoločnik, množinska oblika deležnika na -l) in pretirano rabo t. i. mašil v pogovornih oddajah (ARS, SI AS 537, 1356, 1931; 1357, 1932).

13 Leta 1984 je slovenska televizija začela redno oddajati teletekst in videostrani. Toda po treh letih od uradne uvedbe teletekst še vedno ni upošteval slovenskega črkopisa: vsa besedila so bila objavljena brez slovenskih črk č, ž in š. Na zadevo je JR opozorilo v izjavah št. 290 *Nase crke brez stresic* (sestavljena dne 11. 3. 1987) in št. 301 *Novi izvovzni uspehi* (8. 6. 1987).

14 Do leta 1989 je ta izjava edina, ki izrecno obravnava pravorečne napake voditeljev televizijskega *Dnevnika*, ki so sicer skupaj z napovedovalci veljali za najbolj kultivirane govorce na slovenski televiziji. Izhodišče za kritiko »očitnega kršenja izrecnega pravopisnega predpisa«, kakor vekanje opisuje JR, je bila ostra in anonimna obravnava »temperamentnega dopisnika«, ki v svojem dopisu protestira zoper govor voditelja televizijskega dnevnika J. Č. Po mnenju ogorčenega gledalca je ta »v nasprotju s svojimi kolegi kot razpoznavno značko uvedel na našo televizijo vekanje«. Izjava najverjetneje ni bila nikoli objavljena prav zaradi ostrega tona in neposrednega napada na ugledno televizijsko osebnost. Toda čeprav je tako v končni različici izjave kot v skupnem seznamu izjav navedeno, da ni bila objavljena, odlomek dopisovalkega pisma iz Kranja, s katerim se začne izjava št. 90, navidezno namiguje na drugačen sklep.

št. 152 *Zategovanje in jecljanje*¹⁵ (16. 5. 1984) in št. 197 *Pravorečna poslanica RTV-ju* (27. 3. 1985). V izjavi št. 197 je poleg skopega obvladovanja pravorečnih pravil omenjeno pogosto nesmiselno poudarjanje poklicnih govorcev (napovedovalcev in novinarjev), saj so pri besednih zvezah, namesto da bi poudarili besedo, ki je imela pomensko težo, praviloma izraziteje izgovarjali zadnjo besedo v stavku.¹⁶ Besedilne fonetike poklicnih govorcev JR večinoma sicer ne obravnava neposredno in se v izjavah pojavljajo predvsem v dobesednih navedkih iz pism dopisovalcev.

Med pogostimi pravorečnimi težavami televizijcev je JR večkrat izpostavljalo narečno in mednarodno barvanje slovenske knjižne besede. Pri prvem sicer ni mišljena narečno obarvana stavčna fonetika oz. prvotni prizvok, ki se ga govorec navzame kot otrok iz okolja, v katerem odrašča – ta je v zborni izreki, kadar ne krši pravorečne norme, lahko celo dobrodošla, pišejo razsodniki v izjavi št. 89 *Narečje v zbornosti* (sestavljeno februarja 1983). Nedopustno pa je, tako JR, vztrajanje pri napačni izgovarjavi širokih in ozkih e-jev in o-jev, polglasnika kot »e«, t. i. trdega l pred samoglasniki a, o, u namesto knjižnega srednjega l in zvočniških sklopov lj in nj kot mehkih l in n pred samoglasnikom. Prav tako nesprejemljivo je po JR mednarodno barvanje – tj. »izgovor tujk tako, kot jih izgovarjajo v jezikih, iz katerih so prispele k nam; isto je s tujimi imeni, npr. [miterā] namesto [miterán]«. Narečno barvanje naj bi bilo izrazito predvsem pri vremenoslovcih, ki »pogosto ne izpolnjujejo niti splošnih pogojev za javni nastop« in imajo »opazne govorne napake /.../ ali pa nezdrav glas (slišne fonacijske motnje)«, zaradi česar je videti, kot da »avdicije sploh niso opravljali« (Izjava št. 197 v ARS, SI AS 537, 1936, I).

Še v okviru pravorečnih pomanjkljivosti na televiziji se JR do problematike naglasnega mesta – poleg priložnostnih obravnav naglasnih težav – natančno opredeljuje v predzadnjem letu delovanja v izjavi št. 369 *Ali so Velike Lašče velike?* (16. 1. 1989), v kateri tedanji člani naše tejeje najpogostejše naglasne napake poklicnih radijskih in televizijskih govorcev. Te so se po zbranih zapisih JR na RTV Ljubljana največkrat pojavljale pri:

Izjava se namreč začena z naslednjim stavkom iz dopisovalkega pisma: »Jezikovno razsodišče je v 83. izjavi povedalo mnenje o pomembni prvini govorjenega jezika. Vendar VEKANJE [...] ne povzroča nič večjega trpljenja kot UKANJE, kadar to neusmiljeno trga predlog od besede ali kadar nasilno poudarja prav nič poudarjeni u.« (ARS, SI AS 537, 1356, I) V nadaljevanju JR zadevo komentira, pri čemer o vekanju in ukanju za razliko od izjave št. 83 govori na splošno in ne v povezavi s televizijskimi (poklicnimi) govorniki. Iskanju odgovora na vprašanje, ali je bila izjava št. 83 objavljena v (tiskanih) medijih, ki jim je JR svoja besedila pošiljalo v objavo (gre za več kot dvajset naslovov), oz. zakaj ni bila, bi bilo morda v prihodnosti zanimivo posvetiti podrobnejšo obravnavo na podlagi obsežnejšega vzorca revijalnega in dnevnega tiska (med decembrom 1982 in marcem 1983), predvsem pa na podlagi še razpoložljivih ustnih virov – še posebej ker gre prav za izjavo, na podlagi katere je RTV Ljubljana JR očitala, da hoče »ubiti enega izmed novinarjev«, kar pomeni, da je izjava v neki obliki, morda celo s pismom, naslovljenim samemu voditelju, morala le priti do RTV. Dejstvo, da v izjavi št. 90 TV-govorniki niso nikoli omenjeni, pa vzbuja sum, da je navedeni izhodiščni dopis pravzaprav ponarejen, dopisovalka pa izmišljena, saj gre vsebinsko gledano za omiljeno različico izjave št. 83.

15 Predmet kritike je polglasniško zategovanje med govorjenjem novinarjev ter političnih in javnih delavcev. Na vrivanje polglasnika v govor poklicnih in nepoklicnih govorcev JR opozarja tudi v izjavi št. 197.

16 ¹⁶Na težavo je naknadno opozarjal tudi Toporišič (2007: 169) v svojih jezikovnih koticčkih v tedniku 7D. Pred njim pa so napačno poudarjanje izpostavljali že na blejskem (1977) in portoroškem slavističnem posvetovanju (1979).

1) določni obliki pridevnika velik (npr. Velíke Lášče, Velíka planína nam. pravlílnih Vélíke Lášče in Vélíka planína); 2) količinskih (vprašalnih, oziralnih, kazalnih, nedoločnih) zaimenskih prislovih (npr. napačni kolíko in kolíkor nam. pravlílnih kólíko in kólíkor); 3) deležniku predponskih glagolov na -iti/im (npr. naredíl nam. pravlílnega narédil) in 4) zloženih samostalnikih z izglagolsko sestavino v drugem delu (npr. nógomet nam. pravlílnega nogomèt). (ARS, SI AS 537, 1357, 1933)¹⁷

Zaskrbljujoča »birokratska« in narečna odstopanja na Televiziji Ljubljana

Navezane pretežno na posamezne predloge, opozorila ali pobude dopisnikov pa so izjave JR o oblikoslovnih in skladenjskih napakah in o zbirokratiziranem jeziku v televizijskih nastopih novinarjev in politikov. Na podlagi konkretnih primerov iz skladnje, besedoslovja in oblikoslovja JR obravnava jezik nastopajočih (pretežno poklicnih) govorcev na televiziji in razpravlja o njem v izjavah št. 4, 128, 155, 170, 220, 355, 366, 381 ter 419.¹⁸ Kritike rabe birokratskega jezika na televiziji pa so redkejšje kot kritike tega pojava v tiskanih medijih.¹⁹

Na podlagi pobud dopisovalcev se je JR opredelilo tudi do ustrezne rabe pogovornega knjižnega jezika in narečja v govornih medijih. O (ne)ustreznosti neformalnega ogovarjanja sogovornika (tikanja) na radiu in televiziji razsodišče piše v izjavi št. 347 *Medvedja usluga demokratizaciji*. V njej delovna skupina navaja primer vsiljenega tikanja na Valu 202: v oddaji 10. 4. 1988 je novinar po uvodnih povedih svojo sogovorko, delegatko Viko Potočnik, nenadoma vprašal: »Saj nimaš nič proti, če se tikava?«, nato

17 O naglaševanju moškega deležnika glagolov na -iti/-im JR piše še v izjavi št. 422.

18 Izjava št. 4 je namenjena redundantni rabi besede sredina na TVL in v javnosti na splošno; v izjavi št. 128 je obravnavana raba roditelja množine samostalnika konj v tiskanih medijih in na RTVL; izjava št. 155 se posveti uveljavljeni rabi tuje besede dijak namesto domače – in zakonsko veljavne – učenec v novinarskih besedilih; izjava št. 170 pa govori o rabi zaimkov nihče in nobeden v oddaji TVL; v izjavi št. 220 se JR opredeljuje še do (ne)primernosti izraza bioreprodukcija. Izjava št. 355 govori o uvajanju novega študija na FSPN in potrebi po razvoju ustreznjega strokovnega izraza; izjava št. 366 je namenjena pregibanju tujih in domačih zemljepisnih lastnih imen; prav tako je v izjavi št. 381 obravnavana sklanjatev čeških moških priimkov in imen iz slovanskih jezikov, v izjavi št. 419 pa pregibanje romunskih priimkov in samostalnikov, ki se končujejo na -u.

19 Prva izjava, posvečena zapleteni skladnji, značilni za birokratski jezik, je izjava št. 17 *Zahvaljujoč prisotnosti zaskrbljujočega* (2. 4. 1981), v kateri JR pokomentira odvečno rabo nekaterih izrazov in besednih zvez v medijih, izhajajoč iz duhovitega odlomka, napisanega v pismu dopisovalca L. K. iz Ljubljane: »Zahvaljujoč našim sejam, našim časopisom, radijskim in televizijskim oddajam je vedno bolj prisotna zaskrbljujoča prisotnost zaskrbljujočega in prisotnega.« (ARS, SI AS 537, 1356, I) Tej tematiki sta posvečeni še izjavi št. 326 *Pravica do stavke*, v kateri JR obravnava »papirnate« in žargonske izraze v novinarskih besedilih nasploh, in št. 334 *Moralnopolitična neoporečnost besed*, v kateri je pod drobnogledom posredni »zavajajoči« način izražanja novinarjev in politikov pri poročanju o neprijetnih stvareh in dejstvih in njihovem poimenovanju (npr. raba besede zamik nam. jasnejše zamuda ali zveze sprememba cen nam. podražitev). Kritike birokratskega samoupravnega jezika se je JR sicer lotilo v več izjavah, birokratski jezik na televiziji pa je mimogrede pokomentiralo tudi v izjavi št. 395.

jo je do konca oddaje vztrajno tikal, Vika Potočnik pa ga je še naprej dosledno vikala. Primer je JR služil kot izhodišče za izpostavljanje stališča do ustrezne rabe neformalnih oz. sproščenih jezikovnih sredstev v javnem, medijsko posredovanem (po)govoru. Pri rabi tikanja oz. vikanja v govorjenih medijih, pojasnjuje JR, je treba upoštevati vrsto programa in tip oddaje, saj »vsiljevanje tikanja, posebno v tako izpostavljenem govornem položaju, lahko pri marsikaterem gostu in poslušalcu zbudi odpor, ker to čuti kot nedopustno vdiranje v sobesednikov intimni svet« (ARS, SI AS 537, 1357, 1933).

Na protestno pismo anonimnega dopisovalca, ki je kritiziral kulturno-umetniški program ljubljanske televizije, češ da so njene kulturne oddaje (TV-nadaljevanka *Naša krajevna skupnost*) neokusni preplet srbohrvaškega jezika in dolenskega narečja, JR odgovarja v izjavi št. 107 *Jezikovna različnost v TV-igrah* (22. 6. 1983), v kateri se na kratko opredeli do primerov, kadar je na televiziji raba neknjižnih zvrsti (ne)ustrezna. Z rabo narečja in tujega jezika v umetnostnem besedilu, opozarja JR, ni načeloma prav nič narobe:

raba socialnih in funkcijskih zvrsti je /v umetnostnih oddajah/ docela normalna, saj določa stilno oblikovanost umetnin /...:/ v omenjeni nadaljevanki sta bila verjetno tako narečje kot srbohrvaščina uporabljena, da bi realistično zajela tematiko in dogajanje. (ARS, SI AS 537, 1356, 1931)

Če je v televizijskih umetnostnih zvrsteh (dramah, nadaljevalkah in filmih) raba narečja in tujega jezika sprejemljiva *licentia poetica*, pa je vdor narečja in interesnih govoric, kot sta sleng in žargon, popolnoma nesprejemljiv v »javnem nastopanju: recimo pred tv-kamero, z govorniškega odra, za okroglo mizo«, saj naj bi ob teh priložnostih »udeleženci govorili le splošno pogovorno obliko knjižnega jezika«. JR pri tem ugotavlja, da na radiu in televiziji »zvečine poslušamo knjižni zborni jezik«, čeprav nekateri »svoje sporočanje pogosto preveč barvajo, tako socialno (narečje, sleng) kot funkcijsko (npr. neumestna raba ostro strokovnega ali celo znanstvenega jezika v televizijskih oddajah, namenjenih najširšemu krogu gledalcev)« (ARS, SI AS 537, 1356, 1931).

Vdor neknjižnih zvrsti v TV-oddaje JR pozneje ocenjuje še v izjavah št. 243 *Periskopovščina* (1986) in št. 404 *Simbol enega imiča* (30. 10. 1989). V izjavi iz leta 1989 JR ob kritiziranju »nespodobne« jezikovne kulture izobražene in splošno znane gostje televizijske oddaje (gre za tedanjo urednico revije *Jana*) ponovno opozarja na moteč vdor narečnih in interesnih govoric v javno televizijsko nastopanje. Urednica namreč v oddaji *Televizijski mernik* (17. 9. 1989) svoje nazore o pomanjkljivi kulturi oblačenja ljubljanskih TV-govorcev podaja v dokaj moteči »govorni obleki oz. obliki« – pri njenem nastopu »v okviru knjižnojezikovnih (zbornih) stavkov /.../ slišimo vpletene izraze in oblike iz ljubljanskega slenga«, kar ne kaže samo na to, da na televiziji in v splošni javnosti še vedno prevladuje nizko vrednotenje jezikovne kulture kot znaka celovite osebne kulture nastopajočega, temveč hkrati, tako JR, izpodkopava prepričljivost nastopa.

Z izjavo *Periskopovščina* (1986), v kateri se JR izrazito ostro opredeljuje do rabe narečja na televiziji, pa se je med člani razsodišča in RTV Ljubljana oz. ustvarjalci kritizirane oddaje *Periskop* vnela prva javna polemika. Na izjavo št. 243, v kateri se JR ob navedbi dopisovalnine kritike izrazite ljubljanske narečne obarvanosti mladinske oddaje *Periskop* neposredno obrne na ustvarjalce in jih ostro napade,²⁰ javno odgovarja Janez Lombergar, tedanji urednik otroškega in mladinskega programa na TVL (*»Kuko bodo guvorl u Periskopu«*). Lombergar v bran oddaje opozarja, da so sicer res prisotne jezikovne napake oz. napake v govoru v *Periskopu* že pred meseci odpravili ter da »sproščenost v oddaji zahteva sproščen govor /.../. V *Periskopu* mora ostati pogovorni jezik, od tega ne moremo odstopiti, kajti tak jezik je tudi edini način komuniciranja naše mladine.«

Voditelja, pojasnjuje, pogosto govorita »pogovorni jezik tudi v ljubljansčini« predvsem zato, ker sta Ljubljancana – med razlogi za izbiro voditeljev iz Ljubljane pa omenja tehnične razloge, »ne nazadnje tudi zaradi lažjega dela«, saj sta »vselej dosegljiva« (ARS, SI AS 537, 1358, 1934, 20. 3. 1986).

Po članku se je polemika odmaknila od javnosti in se preselila v notranje kroge. Aprila 1986 so namreč o temi za zaprtimi vrati razpravljali člani JR in ustvarjalci »obtožene« oddaje²¹ – nadzor nad tem, ali v mladinskih oddajah upoštevajo knjižno govorjeno normo, pa je nato leta 1987 formalno prevzel novo ustanovljeni Programski svet za jezik (PSJ) pri TVL.²² V javno polemiko z RTV Ljubljana se je JR zopet vpletlo jeseni 1987. Jabolko spora je bil tokrat drugi program Radia Maribor, *MM2*, ki je svoje oddaje predvajal pretežno v nemškem jeziku.²³

»TV-dnevnik, 26. 6. 1989«²⁴

Čeprav je na začetku 1989. leta JR javnosti obljubljalo,²⁵ da namerava v tem letu posvečati več pozornosti TV-jeziku, so ga še naprej obravnavali predvsem na podlagi

20 »Dragi Periskopovci /.../ znano je, da ima TV lektorje in fonetike, zato vam priporočamo, da se pri pripravljanju oddaj posvetujete z njimi. Knjižni jezik ima poleg pravopisne oblike določeno tudi enotno izreko, ki se ne sklada docela z nobenim narečnim govorom, vendar raste iz vseh. Zborni ali knjižni govor, dragi Periskopovci, bi pa že morali obvladati, zlasti vi, ki ustvarjate oddaje za šolarje! Ne pa da ravno vi kršite načela jezikovnega izobraževanja, ko bi morali biti za zgled. Tudi sicer vam ne bi škodovalo, ko bi v svoje delo vnesli več profesionalizma in se otresli amaterizma.« (ARS, SI AS 537, 1357, 1932)

21 ARS, SI AS 537, 1358, 1934, 2. 4. 1986.

22 ARS, SI AS 1215, 1022, 26. 6. 1987.

23 Izjava št. 316 *Marburg zvezi vznemirja občane*. Tudi v tem primeru se je polemika v kratkem umaknila iz javnosti in bila obravnavana na sejah Programskega sveta za jezik (PSJ) in predsedstva skupščine RTV Ljubljana (ARS, SI AS 1023, 22. 11. 1988). Več o PSJ v Scuteri 2017 (198–202; 237–245).

24 Iz naslova izjave št. 395.

25 Prim. izjavo št. 369 (ARS, SI AS 537, 1357, 1933).

priložnostnih pobud dopisovalcev. Edini primer celovite kritike TV-govora je izjava št. 395 *TV-dnevnik* 26. 6. 1989 (26. 7. 1989), v kateri se JR loti »jezikovne presoje najbolj gledane televizijske oddaje – dnevnika«. Objavljena kritika TV-dnevnika (TVD) sledi t. i. *poimenski kritiki*, ki jo je predlagal radiotelevizijski Programski svet za jezik (PSJ),²⁶ kar sicer ne preseneča, saj je izjavo izoblikoval jezikoslovec Dular, ki je bil tedaj hkrati član JR, Skupine za jezik v medijih pri SSJ (1980–1990) in PSJ pri RTVL (1987–1989).

Dular v izjavi ugotavlja, da v TVD za razliko od drugih oddaj, v katerih se pogosto pojavljajo pogovorni jezik in narečja, prevladuje zborna slovenščina. Načelo zbornosti »so skoraj vsi /poklicni in priložnostni govorniki/ v celoti spoštovali, opazne odmike v pokrajinskost je bilo slišati pri /dopisniku/ S. Pirtovšku (preveč v mariborsko smer) in pri zunanjih gostih A. Bervarju in V. Vajdi (preveč v ljubljansko smer).«

Največ pozornosti posveča govoru »novinarjev oziroma napovedovalcev, skratka ljudi, za katere je javno govorno nastopanje pomemben del njihovega poklicnega dela in za katere mora biti jezikovna kultura med odločilnimi kakovostnimi merili (pomembna pa mora biti seveda tudi pri izbiri priložnostnih ali rednih gostov oddaj, npr. vremenoslovcev)«. Po omembi pohvale vrednih pojavov – kot so npr. »majhno število nerazumljivih oziroma nepotrebnih tujk, ne preveč zapletena skladnja, malo grobih slovničnih napak, nekaj izrazito prijetnih in kultiviranih glasov« – se avtor loteva obravnave slišanih napak. Te zavzamejo več jezikovnih ravni od glasoslovja do oblikoslovja, od skladnje do izbora besedja:

/n/ekateri niso zanesljivo zadevali širokih in ozkih o-jev in e-jev /.../ nekaj težav je bilo pri polglasniku: ali smo namesto njega slišali široki e /.../ ali pa je bil neupravičeno pritaknjen predlogu v (t. i. vekanje) /.../. Težave so tudi pri naglaševanju: številni novinarji in celo napovedovalci se po nekakšni mikrofonski maniri vdajajo mešanju tonemskega in netonemskega naglaševanja, pogosto celo v istem stavku (o tem bi jih lahko teoretično poučil in jih manire odvadil samo izkušen fonetik). Nekatere je treba opomniti zaradi neustreznega naglasnega mesta /.../ samega voditelja dnevnika /.../ pa zaradi občutno prehitrega govorjenja. Prehitro govorjenje je najbrž tudi eden izmed vzrokov za preskakovanje in prestavljanje govornih premorov na napačna mesta /.../ in celo za požiranje zlogov v daljših besedah (/.../ težave z besedama deregularizacija in dolgoročnejša). /.../ Besedje je bilo večinoma ustrezno izbrano in razumljivo, motile pa so nekatere papirnate besede (npr. /.../ potvorjen nam. ponarejen /.../) in sestankarske fraze (npr. /v/eč polagamo pozornosti trenutno ukrepom, ki so dolgoročnejšega značaja, zlasti na področju kadrov, sicer kadrovske politike v mestu Mariboru, na področju volilnih kadrovskega struktur ...). Slovnico v ožjem pomenu besede (oblikoslovje, skladnja) so naši govorniki še

26 ARS, SI AS 1215, 1022, 26. 6. 1987.

kar upoštevali, vendar ne moremo molče mimo štirih grobih napak: /.../ teniška igralka Seleševa je premagala Nizozemko Schultz (prav: Schultzevo ali pa je treba pred priimkom obvezno povedati ime te ženske osebe); v Liletu, le enem izmed kroničnih bolnikov [nam. pravičnega] enem izmed [se pravi ločevanje mestnika in dajalnika, op. avtorice]; zaskrbljeni z zaostrenimi razmerami (prav: zaskrbljeni nad ...) ter Zveza komunistov trenutno ne uspeva integrirati interesov Jugoslavije (prav: Zvezi komunistov ne uspe integrirati/povezati/združiti ...). (ARS, SI AS 537, 1357, 1933)

JR je očitno pričakovalo, da bo izjava sprožila polemiko, saj je v zadnjem odstavku poudarilo, da se njegovi člani zavedajo,

da s tole javno kritiko tvegamo krivičnost do kakšnega posameznika (mogoče je bila napaka, ki mu jo očitamo, bolj posledica nam neznanih naključnih okoliščin tistega »usodnega« večera, mogoče drugi delajo še hujše napake, vendar so imeli srečo, da so nastopili dan poprej ali dan pozneje), ali celo zamero pri vsej televizijski srenji (kakor takrat, ko so se sprenevedali, da hoče JR kar »ubiti« enega izmed novinarjev).²⁷ Tveganje prevzamemo nase in ga bomo najbrž morali še kdaj – dokler slovenska televizija ne bo imela zadosti močne strokovne službe (lektorji in fonetiki), ki bo skrbela za jezikovno vzgojo govorcev in za interno, manj bolečo jezikovno kritiko. (prav tam)

Vendar do javne polemike ni prišlo; s pismom, naslovljenim na JR (2. 8. 1989),²⁸ pa se je v zvezi z napakami, ki so mu bile v izjavi očitane, oglasil eden izmed zunanjih gostov TVD 26. 6. 1989.

Sklepne misli za konec in za naprej

Nekatere opombe in opozorila JR o neknjižnih prvinah v televizijskem govoru v osemdesetih letih so v marsičem še danes aktualne. Napačna intonacija in neprimerno poudarjanje, neustrezna – prevelika – hitrost govora, izgovor tujih imen po izgovornem načinu izvirnega jezika, nenaravna členitev besedila s premori – vsa ta in druga odstopanja se v slovenskem medijskem govoru, kakor opozarjajo različni avtorji, pojavljajo tudi danes (Kalin Golob 2001; Verovnik 2004; Tivadar 2008b).

Koliko gre pri tem za kršitev jezikovnokulturnega načela o rabi knjižnega jezika v javnih govornih okoliščinah ali pa (že) za pojav novega žanra znotraj publicistične

²⁷ Prim. op. 14.

²⁸ ARS, SI AS 537, 1366, 1951, 1989.

funkcijske zvrsti, katerega značilnost je odklon od pričakovanega knjižnega govora oz. knjižne govorice, kot se sprašuje Kalin Golob (2004a) – koliko gre torej za razvojne težnje v govornem jeziku, ki jih kodifikacija še ni zajela, in bo, kakor zagovarja Verovnik (2004), šele ob povečani pozornosti prav nanje, mogoče opredeliti jezikovne značilnosti govornjenih medijskih besedil in jih ob upoštevanju okoliščin, v katerih nastajajo, razvrstiti v ustrezne (zvrstne) kategorije, je gotovo vprašanje za nadaljnje raziskave in razprave o tej temi. Nemara bi temu pripomoglo, če bi nadaljevali Modrovo pobudo in v prihodnosti uredili kritično knjižno izdajo izjav od št. 81 do št. 430, ki so izšle oz. bile sestavljene med letoma 1982 in 1990.

Viri (arhivski) in literatura

- ARS, 1 – Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond SI AS 537 RK SZDL, arhivska enota (a. e.) 1356 Delovanje Sveta za slovenščino v javnosti in Jezikovnega razsodišča, tehnična enota (t. e.) I/JR 1980–1985: št. 17 *Zahvaljujoč prisotnosti zaskrbljujočega* (2. 4. 1981); št. 89 *Narečje v zbornosti* (sestavljena februarja 1983); št. 90 *Izgovor predloga v* (sestavljena marca 1983); št. 152 *Zategovanje in jecljanje* (16. 5. 1984); št. 197 *Pravorečna poslanica RTV-ju* (27. 3. 1985).
- ARS, 1 – ARS, SI AS 537, a. e. 1356, t. e. 1931/JR izjave 1. do 3. mandata (1980–1985): št. 4 *Sredina* (26. 12. 1980); št. 83 *Vekanje* (sestavljena 29. 12. 1982 [ni bila objavljena]); št. 91 *Govor športnih novinarjev* (2. 3. 1983); št. 107 *Jezikovna različnost v TV-igrah* (22. 6. 1983); št. 128 *Konj ali konjev* (16. 11. 1983); št. 141 *Krásnaja zvezdá ali Krásna zvezda ali Rdéča zvezda* (22. 7. 1984); št. 155 *Učenec ali dijak* (6. 6. 1984); št. 170 *Nibče ali nobeden od njiju* (18. 9. 1984); št. 200 *Javna govorjena beseda* (17. 4. 1985); št. 204 *Swissairov vozni red in Jaserov dogovor s Huseinom* (22. 5. 1985); št. 171 *Zakaj tako dosledno narobe* (26. 9. 1985); IV: Priloga s seznamom izjav dokumentu *Delovanje Jezikovnega razsodišča*, sestavljeno leta 1985 in sproti ažurirano do leta 1990.
- ARS, 2 – ARS, SI AS 537, a. e. 1357 Svet za slovenščino v javnosti 1980–1989, t. e. 1932/Svet za slovenščino v javnosti, Jezikovno razsodišče: izjave od št. 221 [sept. 1985] do št. 330 [jan. 1988]: št. 243 *Periskopovščina* (sestavljena dne 19. 2. 1986, objavljena marca); št. 292 *Tujina se diči z deli njihovih rok in glav* (sestavljena 25. 3. 1987 na 65. sestanku); št. 316 *Marburg zwei vznemirja občane* (sestavljena 21. 10. 1987).
- ARS, 2 – ARS, SI AS 537, a. e. 1357, t. e. 1933/Svet za slovenščino v javnosti, Izjave IV. mandata JR [od številke 331– št. 419] in V. mandata JR [od št. 420 do št. 430] [1988–1990]: št. 355 *Bo slovenščina za menedžerje nezanimiva?* (5. 10. 1988); št. 366 *Kosovo tudi jezikovni problem* (26. 12. 1988); št. 369 *Ali so Velike Lašče velike?* (16. 1. 1989); št. 381 *So zaprli Havla ali Havela?* (17. 4. 1989); št. 395 *TV-dnevnik 26. 6. 1989* (26. 7. 1989); št. 397 *Kadar med prazniki dežuje* (7. 8. 1989); št. 404 *Simbol enega imiča* (30. 10. 1989); št. 419 *Ceausescu in slovenska slovnica* (12. 3. 1990); št. 422 *Govóril ali govoril* (9. 4. 1990).

- ARS, 3 – ARS, SI AS 537, a. e. 1358, t. e. 1932/Svet za slovenščino v javnosti, Jezikovno razsodišče – izjave od št. 221 [sept. 1985] do št. 330 [jan. 1988]: št. 244 *Težave z vratci* (25. 3. 1986); št. 290 *Nase crke brez stresic* (sestavljena dne 11. 3. 1987); št. 301 *Novi izvozní uspehi* (8. 6. 1987).
- ARS, 4 – ARS, SI AS 537, a. e. 1358, t. e. 1934/Zapisniki sestankov JR z originali izjav od 1. do 176. sestanka (18. 9. 1985–20. 12. 1989): št. 212 *Nadležni organi s strani Zveze* (17. 7. 1985); št. 285 *Kočevje je priplulo* (sestavljena 21. 1. 1987 na 57. sestanku); št. 326 *Pravica do stavke* (sestavljena 23. 12. 1987 na 93. sestanku); št. 334 *Moralno-politična neoporečnost besed* (29. 2. 1988); št. 338 *Kdaj Tepoš in Debelak na TV brez napak* 1988; št. 347 *Medvedja usluga demokratizaciji* (10. 6. 1988); št. 356 *Slovenščina v olimpijskem finalu* (10. 10. 1988); *Kuko bodo govori v Periskopu*, Dnevnik, 20. 3. 1986, priloga gradivu 24. sestanka JR, 2. 4. 1986; *Zapisnik 24. sestanka*, 2. 4. 1986.
- ARS, 5 – ARS, SI AS 537, a. e. 1366, t. e. 1951/Svet za slovenščino v javnosti, JR – pošta občanov leta 1989: Podpisano pismo Andreja Brvarja, 29. 8. 1989.
- ARS, 6 – ARS, SI AS 1215 Radiotelevizija Slovenija (1928–2005), a. e. 1022 Predsedstvo RTVS, Svet za narodnostne programe, programski svet za jezik (1986–1990:): *Smeri raziskovanja jezika na RTV*, priloga zapisniku 2. redne seje, 26. 6. 1987.
- ARS, 7 – ARS SI AS 1215, a. e. 1023 Skupščina in programski sveti RTV LJ 1989: *Poročilo o delu skupnih programskih svetov v obdobju 1987–1988*, 22. 11. 1988.
- KALIN GOLOB, Monika, 2001: *Jezikovne reže. 60 komentarjev o slovenščini v (pravni) praksi*. Ljubljana: GV revije, Pravna praksa.
- KALIN GOLOB, Monika, 2004a: *Novinarski jezik in stil: kaj vemo in česa ne*. Melita Poler Kovarič in Monika Kalin Golob (ur.): *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri. Znanstveni zbornik ob 40. obletnici študija novinarstva na Slovenskem*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 69–83.
- KALIN GOLOB, Monika, 2004b: *Moderno in modno v publicističnem spletu vplivanja ter stilu slovenskih novinarskih besedil*. Marko Stabej (ur.): *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Zbornik predavanj 40. SSJKL*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 48–57.
- KALUŽA, Ludvik, 1977/1978: *Govor na Radiu Ljubljana. Jezik in slovstvo 23/1–2*. 21–23, 47–49.
- MODER, Janko (ur.), 1984: *Jezikovno razsodišče 1980–1982*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, Celovec: Založba Drava.
- PLETERŠEK, Tatjana, 1985: *Jezik radia Maribor*. Diplomaska naloga. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- REPE, Božo, 2002: *Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan.
- SCUTERI, Lucia Gaja, 2017: *Razvoj slovenskega televizijskega jezika od osemdesetih let do danes v luči diabrone primerjave vzorčnih dnevnoinformativnih oddaj*. Doktorska disertacija. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.
- TIVADAR, Hotimir, 2003a: *Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja*. Stanisław Gajda in Ada Vidovič Muha (ur.): *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa = Sodobni jezikovni*

položaj na Poljskem in v Sloveniji / redakcja naukowa. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, Ljubljana: Filozofska fakulteta. 281–299.

- TIVADAR, Hotimir, 2003b: *Govorjena podoba slovenskega knjižnega jezika – pravorečni vidik.* Magistrsko delo. Ljubljana, Praga: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- TIVADAR, Hotimir, 2004: Podoba in funkcija govorenega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Členitev jezikovne resničnosti.* Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. Obdobja, 22. 437–452.
- TIVADAR, Hotimir, 2008: *Kakovost in trajanje samoglasnikov v govorenem knjižnem jeziku.* Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Praga: Karlová Univerzita v Praze.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2007: *Jezikovni pogovori iz Sedem dni.* Maribor: Založba Pivec.
- VEROVNIK, Tina, 2004: Govorjeni knjižni jezik v televizijskih dnevnoinformativnih oddajah: študija primera. Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob (ur.): *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri. Znanstveni zbornik ob 40. obletnici študija novinarstva na Slovenskem.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 157–173.
- VEROVNIK, Tina, 2008: Pogledi na javni govorni jezik v obdobju 1945–1991. Monika Kalin Golob, Nataša Logar in Anton Grizold (ur.): *Jezikovna zapletanja.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 73–83.